Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Ο ζωγράφος Μιχαήλ Αστραπάς

Σ. Πελεκανίδης

doi: [10.12681/makedonika.702](https://doi.org/10.12681/makedonika.702)

Copyright © 2014, Σ. Πελεκανίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πελεκανίδης Σ. (1960). Ο ζωγράφος Μιχαήλ Αστραπάς. *Μακεδονικά*, 4(1), 545–547.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.702>

τὸ 590 μ.Χ. οἱ εἰσβαλόντες Λογγοβάρδοι,¹ τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ πόλις δὲν κατωρκήθη καὶ κατόπιν, ὅπως κατωρκήθη π.χ. καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Οὐννων τοῦ Ἀττίλα καταστραφὲν Σίριμον.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΑΣΤΡΑΠΑΣ

Γνωσταὶ εἶναι αἱ συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Βυζαντινοῦ ζωγράφου Μιχαήλ, τοῦ ἀκμάσαντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1295 - 1318, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ ἐτέρου ζωγράφου Εὐτυχίου ἱστορήσαν τὰς ἐκκλησίας τῆς Περιβλέπτου (Ἁγίου Κλήμεντος 1295) εἰς τὴν Ἀχρίδα, τοῦ Ἁγίου Νικήτα (1307) παρὰ τὰ Σκόπια καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (1317) ἐν Staro Nagoricino παρὰ τὸ Κουμάνοβον.²

Αἱ συζητήσεις αὐταὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Περιβλέπτου κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν τῇ 1950 τῆς ἐπιγραφῆς :

Χεῖρ Μιχαήλ τοῦ Ἀστραπαῖ

Τότε ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ S. Radojčić³ ὅτι Μιχαήλ καὶ Ἀστραπᾶς εἶναι δύο διάφορα πρόσωπα καὶ ὅτι ὁ δεύτερος ἦτο πιθανὸν πατὴρ ἢ διδάσκαλος εἰς τὴν τέχνην τοῦ Μιχαήλ.⁴ Ἀργότερον, πάντοτε ὅμως μὲ τὴν ἰδίαν βάσιν τῆς ἐρμηνείας τοῦ Radojčić, ὁ R. H. L. Hamann - Mac Lean ἐθεώρησε τὸ «Ἀστραπᾶς» ὡς πατρωνύμιον τοῦ «Μιχαήλ».⁴ Τέλος ἀμφοτέρως δὲ ἀνωτέρω ἐρμηνείας κατέρριψεν ἐπιτυχῶς ὁ Ἄνδρ. Ευαγγελοπούλου, ὑποστηρίξας ὀρθῶς διὰ προσαγωγῆς πολλῶν παραδειγμάτων ὅτι τὸ ἄρθρον τ ο ὤ, τὸ ὁποῖον προτάσσεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος Ἀστραπᾶς, δὲν δηλοῖ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου ἢ τοῦ πατρὸς τοῦ Μιχαήλ, ἀλλ' ἀπλῶς τὸ ἐπίθετον τοῦ ζωγράφου, ἐπιφέρει δὲ ὅτι «οἱ ζωγράφοι, οἵτινες υπογράφουν Μιχαήλ Ἀστραπᾶς εἰς τὸν Ἁγίον Κλήμεντα (Περίβλεπτον) τῆς Ἀχρίδος, Μιχαήλ εἰς τὸ Nagoricino καὶ εἰς τὸν Ἁγίον Νικήταν καὶ ἴσως Ἀστραπᾶς εἰς τὴν

pass mit ihren Nebenlinien. Philologus 18 (1926). Suppl. Band, σ. 1 - 186, ἰδίᾳ σ. 64.

¹ M a x F l u s s, ἔνθ' ἀν. στ. 850. Πρβ. καὶ Paul. Diac., De Gestis Langob. III, 30. Migne, P. L. τόμ. 95, στ. 533 : «Nomina autem castrorum, quae diruerunt in territorio Tridentino, ista sunt : T e s a n a, Maletum etc..».

² Jborknik zastite spomenika kulture I, 1950 (Beograd 1951), 60 κ. ἔξ. μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως. G. M i l l e t, Sur le nom de deux peintres à St. Nikita ἐν Comptes rendus des sciences de l' Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1934, 223. D. B o s' k o v i c', Spomenik S.A.N. n. 68, 1938. Τ ο ὤ α ὤ τ ο ὤ, Nouvelles byzantines de Jugoslavie ἐν Atti dello Congresso Internazionale di Studi Bizantini II. Roma 1953, 92 κ. ἔξ.

³ S. R a d o j č i c', Die Meister der altserbischen Malerei. Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τ. Ι. Θεσσαλονίκη 1955, 463 κ. ἔξ.

⁴ R. H. L. H a m a n n - M a c L e a n, Aus der mittelalterlichen Bildwelt Jugoslaviens. Einzelheiten des Freskenzyklus der Kirche der Gottesmutter von Levis'a in Prizren. Kopien von Zdauka und Branislav Zivkovic'. Ausstellung von Leihgaben der Jugoslawischen Kommission für kulturelle Beziehungen mit dem Ausland, Giessen 1955, 12.

Πριζρένην, εἶναι ἔν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον».¹ Τὴν ὁρθὴν αὐτὴν ἀποψιν τοῦ ἡμετέρου σοφοῦ μετ' ἐπιφυλάξεως δέχονται οἱ ξένοι συνάδελφοι,² χωρὶς ὅμως καὶ νὰ συντάσσωνται μὲ τὰς ὑπὸ τῶν S. Radojčić' καὶ L. Hamann - Mac Lean δοθείσας ἐρμηνείας.

Λύει νομίζω τὸ ὅλον πρόβλημα ὀριστικῶς καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ 'Ανδ. Ξυγγοπούλου ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωσις δύο ἀνεξαρτήτων φαινομενικῶς ἀπ' ἀλλήλων ἐπιγραφῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσκεψίν μου εἰς τὸν 'Αγιον Κλήμεντα τῆς 'Αχρίδος προσεῖλκυσαν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν μου αἱ ἐπιγραφαὶ - ὑπογραφαὶ τῶν ζωγράφων. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ΝΑ πεσοῦ, τοῦ ὑποστηρίζοντος τὸν τροῦλλον, εἰκονίζεται ὁ 'Αγιος Δημήτριος ὁρθος, ἡμφιεσμένος στρατιωτικὴν στολήν. 'Επὶ δύο διακοσμητικῶν ὀριζοντιῶν ταινιῶν εἰς τὸν κορμὸν ὑπάρχουν αἱ ἐν τῇ κατωτέρῳ εἰκόνι ἐπιγραφαί, ἐν δὲ τῇ διακοσμητικῇ κύκλῳ εἰς τὴν κάτω ταινίαν, βραχυγραφία.

Πιστεύω ὅτι αἱ δύο αὐταὶ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐλέχθη, ἀνεγινώσκοντο μέχρι σήμερον ἢ μία ἀνεξαρτήτως τῆς ἄλλης, ἀποτελοῦν μίαν συνεχῆ ἐπιγραφὴν. 'Η βραχυγραφία οὐδέποτε ἐπέσυρε τὴν προσοχήν τῶν ἐρευνητῶν, θεωρουμένη μόνον ὡς κόσμημα.

'Αναγινώσκω :

Μιχαὴλ χ(ε)ίρ ζωγραφ
(ί)ζων 'Αστραπαῆ

ἦτοι :

Μιχαὴλ 'Αστραπαῆ χεῖρ ἢ ζωγραφοῦσα.

Εἰς τὴν τελευταίαν συλλαβὴν τῆς λέξεως ζωγραφίζων τὸ ων γράφεται ὑπὸ μορφὴν ἀμφίβολον. 'Εν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κανονικὴν μορφὴν τοῦ ὁ μικροῦ, ἥτις συναντᾶται εἰς πάσας τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ 'Αγίου Κλήμεντος, ἐνταῦθα εἶναι τοῦτο καρδiosisχημον, ὅμοιον πρὸς ὅλα τὰ ὁ μεγάλα τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Μιχαήλ, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι κλειστὸν ἄνω.

¹ And. Xyngopoulos, Thessalonique et la peinture macédonienne. Athènes, 1955, 34 κ.ξξ. 39.

² O. Demus, Die Entstehung des Paläologenstils in der Malerei (Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress München 1958). München, 1958, 47 σημ. 207.

Ἡ δὲ ἐν τῷ κύκλῳ βραχυγραφία εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῇ διττῶς :

α) *M(ι)χ(α)ήλ*

β) *X(ε)ρ M(ι)χαήλ*

Προκρίνω τὴν ἀνάγνωσιν Μιχαήλ, ἔχων ὑπ' ὄψιν μου τὰς σχετικὰς βραχυγραφίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρχαγγέλου, μολοντί ἐκεῖ οὐχὶ σπανίως προστίθεται καὶ τὸ *η*.

Κανονικῶς ἡ ἐπιγραφὴ ἔπρεπε νὰ εἴχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἄνω ταϊνίαν καὶ νὰ ἐσυνεχίζετο εἰς τὴν κάτω. Ἡ ἀντιστροφή, ἣτις παρουσιάζεται ἐδῶ, ἀποδοτέα εἰς κακὸν ὑπολογισμόν τοῦ χώρου. Ὁ Μιχαήλ δηλ. ὑπελόγισε μὲ τὴν ὑπογραφὴν του νὰ καταλάβῃ τὴν μίαν μόνον, τὴν κάτω, ταϊνίαν, ἣτις εὐρίσκεται καὶ εἰς κανονικὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, διὰ τὴν εὐχερῇ ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ θεατοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἀνεπαρκὴς ἡ μία μόνον κενὴ ἐπιφάνεια καὶ ἀναγκαστικῶς ἐσυνέχισε καὶ εἰς τὴν ἄνω.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετοχὴν *ζωγραφίζων* ἀντὶ *ζωγραφοῦσα*, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ ζωγράφος παρεσύρθη ἀπὸ τὸ κύριον ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐξέλαβε ὡς ὑποκείμενον τῆς μετοχῆς ἀντὶ τῆς λέξεως *χεῖρ*. Ἀλλωστε τοιαῦται γραμματικαὶ ἀνωμαλίαι δὲν εἶναι οὔτε αἱ πρῶται οὔτε αἱ τελευταῖαι. Πληθὺς παρομοίων περιπτώσεων συναντῶμεν καθημερινῶς εἰς βυζαντινὰς ἐπιγραφάς. Ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ὁ Μιχαήλ δὲν εἴχε καὶ ἀρκετὴν γνῶσιν καὶ πείραν τῆς γλώσσης. Διότι εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν, γραφεῖσαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα, εἰς τὸ ὄνομα *Εὐτύχιος* ἀντὶ τοῦ ὅψιλός τίθεται ἴωτα,¹ ἐνῶ ἄλλοι καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν τὸ αὐτὸ ὄνομα εἶναι ὀρθῶς γεγραμμένον.

Ἡ νέα ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς καὶ αἱ ὀλίγαι σχετικαὶ παρατηρήσεις πείθουν, νομίζω, ὅτι Μιχαήλ καὶ Ἀστραπᾶς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Σ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

ΥΠΗΡΞΕ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ

Ο ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ROTONDA) ΚΑΙ ΠΟΤΕ;

1. Στὴ μελέτῃ μου «Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (Rotonda) ὡς μητρόπολις Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα»² προσπάθησα νὰ ἐξακριβώσω ἂν ἡ ὀνομασία *Παλαιὰ Μητρόπολις* ἢ *Eski Metropol*, πού ἀπέδιδαν σὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (Rotonta) οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τούρκοι τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ περασμένου αἰῶνα, προέκυψε ἀπὸ ἕνα πραγματικὸν γεγονός. Στὴ μελέτῃ μου ἐκείνη ἀνέφερα ὅτι ἡ παράδοσις ἐπιζοῦσε ἀκόμη ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια στὸ στόμα μᾶς γράϊας, ἡ ὁποία μάλιστα ἔλεγε ὅτι τὸ σπῆτι τῆς (γωνία ὁδῶν Τσουπλῆ - Ἀγ. Γεωργίου) χρησίμευε ὡς μητροπολιτικὸν κατάστημα καὶ δύο ἄλλα συνεχόμενα ὡς μητροπολιτικὴ κατοικία, «ὅταν μητροπολίτης ἦταν, καθὼς λέν, ὁ Ἀγ. Θεωνᾶς». Δηλ. τὸ νέο στοιχεῖο τῆς προφορικῆς αὐτῆς πληροφορίας μᾶς ἔφερεν πίσω στὸν 16^{ον} αἰῶνα, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου ἔζησαν δύο μητροπολίτες μὲ τὸ ὄνομα Θεωνᾶς (Α' καὶ Β'). Τὴν ἀποψη αὐτὴ προσπάθησα νὰ τὴν ἐνισχύσω μὲ τὴν εἰδηση, ὅτι μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτωβρίου 1571) ἐπὶ τῆς ἀρχιεραιείας Ἰωάσαφ τοῦ Ἀργυροπούλου «καθηλώθησαν» πολλὰς ἐκκλησίες τῆς Θεσσαλονίκης «πλὴν τοῦ βωμοῦ», ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ ἐξαίρεσις ἔγινε, ἐπειδὴ ὁ «βωμός», δηλ.

¹ D. Bosković, ἔνθ' ἀν. 49 εἰς: 7.

² Μακ. Ἡμερολόγιον, 16 (1940), σ. 245 - 250.